

Dynamika obyvatelstva (6.)

MOBILITA (MECHANICKÝ POHYB) OBYVATELSTVA

Pohybem obyvatelstva se zabývá více vědních disciplín, což způsobuje určité *odlišnosti interpretace základních kategorií a jejich definic*.

Nejčastěji se pod pojmem ***pohyb (mobilita) obyvatelstva*** rozumí určitá ***změna v zařazení jedince (obyvatele) v nějakém systému určených jednotek (útvary)***:

- pokud jednotkami takového systému jsou určité *sociální útvary (profesní, sociální, kulturní skupiny)*, nazýváme tyto změny ***sociální mobilitou obyvatelstva***;
- pokud těmito jednotkami jsou *prostorové (regionální) útvary*, hovoříme o ***prostorové mobilitě obyvatelstva*** (někdy se označuje též jako *regionální* či *geografická* mobilita obyvatelstva).

Prostorová a sociální mobilita obyvatelstva spolu vzájemně souvisí - změna sociální struktury vyvolává prostorové pohyby a naopak. Jako příklad lze uvést *vztah mezi procesy industrializace a urbanizace* – rozvoj průmyslu, industrializace, rozvoj terciérních aktivit a jejich lokalizace především ve městech vyvolala v minulém období víceméně ve všech regionech světa rozsáhlé přesuny venkovského obyvatelstva do měst (proces urbanizace).

Prostorová mobilita obyvatelstva zahrnuje všechny typy přemíst'ování (změny lokalizace) člověka. Patří sem široká škála různých variant prostorových změn obyvatelstva, ***klasifikovat je lze na základě následujících typologických kritérií***:

- ***periodicita (cykličnost) a délka trvání pohybu*** – na základě tohoto kritéria lze mezi pohyby obyvatelstva rozlišit:
  - ***cyklické pohyby*** (cyclic movement) – mezi cyklické pohyby patří *cesty, které začínají a zároveň i končí v místě trvalého bydliště* – k příkladům takových pohybů patří *dojíždka, pravidelné cesty za nákupy a službami* atd.;
  - ***periodické pohyby*** (periodic movement) – tato forma pohybu zahrnuje *delší období souvislého pobytu mimo místo trvalého bydliště*. Charakteristické také je, že *zdaleka ne vždy po skončení pobytu se migranti vracejí do místa původního trvalého bydliště*. Patří sem např. *dlouhodobý pobyt studentů na univerzitách mimo domov* (po celou dobu školního roku s výjimkou prázdnin) často praktikovaný v anglosaském světě, v Rusku apod., *pobyt na vojenské službě* (vojenské základny, vojenské školy, vojenský výcvik, bojové zóny) atd.
  - ***přesun na trvalou dobu (migrace)*** – definici viz výše.
- ***vzdálenost pohybu*** – za rozhodující kritérium klasifikace se považuje *hranice určitého regionálního útvaru* a pohyby se na jejím základě rozdělují na:
  - ***vnitřní (vnitroregionální)***, např. *vnitrokontinentální, vnitrostátní, vnitrokrajské* atd.;
  - ***vnější (meziregionální)***, např. *mezikontinentální, mezistátní, mezikrajské* atd.;
- ***směr pohybu*** – tyto pohyby se často klasifikují také jako pohyb mezi městskými a venkovskými sídly, případně jako *pohyb mezi oblastmi (regiony) s různou úrovní kulturní, technické a ekonomické vyspělosti*;

- **organizace pohybu** – pohyb obyvatel může být:
  - živelný × plánovaný (řízený),
  - legální × nelegální,
  - dobrovolný × nucený (násilný -> uprchlíci);
- **příčiny a motivace pohybu** – na tomto základě se vymezují:
  - pohyby ekonomického charakteru: patří sem pohyby motivované zlepšením ekonomických podmínek, zpravidla sem patří dobrovolný a individuální pohyb,
  - mimoekonomické pohyby: tyto pohyby jsou velmi různorodé, příčinou mohou být politické, religiozní, rodinné, národnostní a jiné skutečnosti. Příčiny se mohou často kumulovat a mohou vyvolat pohyby rozsáhlejších souborů obyvatel;
- **početnost skupin** – rozlišit lze *individuální, skupinové a masové* pohyby;
- **prostorový průběh** – rozlišit lze *přímé a etapové* pohyby;
- **strukturní znaky účastníků pohybu** – mobility se účastní řada různých skupin obyvatelstva, jež lze sledovat podle strukturních znaků:
  - biologických,
  - ekonomických,
  - jazykových,
  - národnostních,
  - religiozních a jiných.

Při použití těchto kritérií (v praxi se vyskytují ještě některé další) získáme *velké množství typů prostorové mobility obyvatelstva*. Za účelem jejich *komplexnější charakteristiky a jistého zjednodušení* se většinou vymezují **čtyři základní typy prostorových pohybů obyvatelstva**:

- A. **Migrace (stěhování) obyvatelstva** je takový pohyb, při němž dochází ke *změně trvalého bydliště* bez ohledu na to, zda je to:
- stěhování v rámci určité sídelní struktury,
  - stěhování mezi regiony,
  - mezistátní stěhování.

Do tohoto typu pohybů *nepatří pohyby nomádů* (pastýřů, sběračů, lovců), pakliže lze jejich kočování považovat za určitý způsob života a ekonomické činnosti.

Migrace je nejvýznamnější typ pohybu obyvatelstva, pouze jejím důsledkem jsou *trvalé změny v prostorovém rozmístění obyvatelstva*. Statisticky jsou např. u nás zjišťovány pouze migrace překračující *administrativní hranice*.

- B. **Dočasné změny pobytu** (někdy též *sezónní migrace*) jsou *změny bydliště na určitý vymezený čas* (statisticky evidováno jako dočasný pobyt), přičemž *místo trvalého pobytu se nemění*.

Jako příklady mohou sloužit:

- dočasné pobyty pracovníků apod. mimo místo bydliště (např. *stáže, pracovní pobyty, montáže*), po skončení časově vymezených činností dočasný pobyt končí;

- podobný charakter může mít také *pobyt některých studentů v sídle vysoké školy* (USA, anglosaský svět, Rusko, ...).

C. *Dojíždka*

Pojem *dojíždka do zaměstnání* označuje takový *pohyb ekonomicky aktivních obyvatel, který vyplývá z rozdílnosti místa jejich pracoviště a místa trvalého bydliště*. Z formálního hlediska je charakteristickým rysem *relativní pravidelnost* pohybu obyvatel (oscilace), někdy se tento typ mobility označuje jako *kyvadlová migrace*

Dojíždky do zaměstnání se zpravidla zúčastňuje *totéž obyvatelstvo*, které se navíc často:

- pohybuje po *stejně trase*,
- a to ještě *v přibližně stejném čase*.

Velmi podobné znaky má i *dojíždka žáků, učňů a studentů do škol*.

D. *Nepravidelné dočasné pohyby obyvatelstva (turbulence)* za účelem:

- *cestovního ruchu a rekreace*,
- *za nákupy, službami*,
- *obchodní a služební cesty* apod.

Společným znakem těchto pohybů je *velká nepravidelnost*, která se váže na:

- účastníky tohoto pohybu,
- vzdálenost pohybu,
- směr pohybu,
- dopravní prostředek,
- trasu pohybu atd.

Dalším společným znakem je existence jen *malého množství spolehlivých a systematických informací* o těchto pohybech (rozsah, směry, ...) – využít lze v podstatě pouze *zvláštní účelová šetření*.

V rámci tohoto typu mobility mají *rostoucí význam* především *turisticko-rekreační pohyby*. Tyto pohyby plynou z *diferencovaného prostorového rozložení* míst práce, bydlení a těch prostorů, jež mají předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu. Jsou to *dočasné pohyby obyvatel*, jež se uskutečňují ve volném čase a mohou mít charakter:

- denních cest,
- víkendových cest,
- cest na delší dovolenou.

Tyto cesty zpravidla sledují *odpočinkové (rekreační) nebo poznávací cíle*, někdy se odlišují specifické cíle jako je např. rybolov, vodáctví, vysokohorská turistika aj. Často se za zvláštní typ těchto pohybů považuje *pohyb obyvatel do zahraničí* s podobným cílem turistiky, rekreace a sportu.

Zajímavou otázku může představovat posouzení *vlivu rozšíření supermarketů a hypermarketů na dojíždku za nákupy a službami* – tomuto problému se však u nás zatím nikdo systematicky nevěnuje.

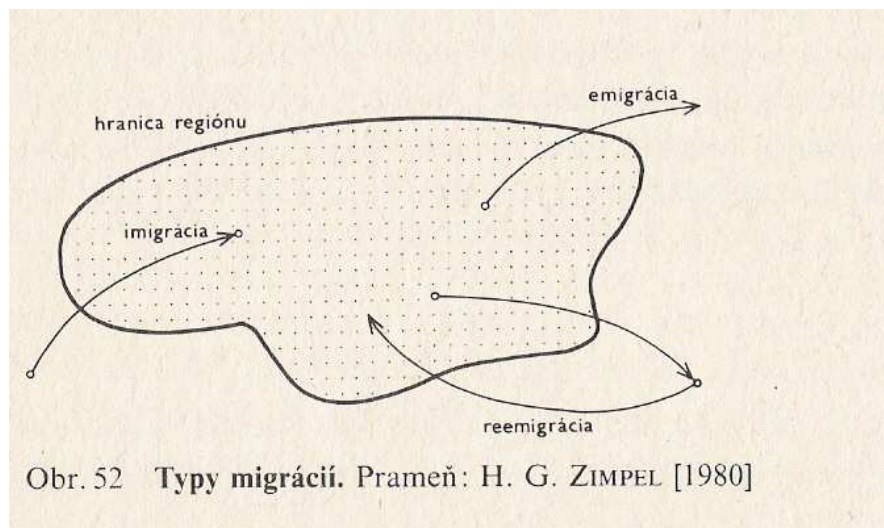
MIGRACE OBYVATELSTVA

Z uvedené definice tohoto typu pohybu obyvatelstva („takový pohyb, při němž dochází ke změně trvalého bydliště“) vyplývá **značný prostorový význam migrace**. Migrace má také důležité:

- *ekonomické,*
- *populační,*
- *a kulturní důsledky.*

Migrace je formálně dvojsměrný pohyb obyvatelstva (osoby zúčastňující se tohoto pohybu jsou **migranti**), zahrnuje:

- **imigraci** = přistěhování (*imigranti, přistěhovaní*);
- **emigraci** = vystěhování (*emigranti, vystěhovaní*);
- někdy se lze setkat s pojmem **reemigrace** (*reemigranti*), který označuje *zpětný návrat emigrujících obyvatel* do původního výchozího prostoru;
- zvláštním procesem je ještě tzv. **repatriace**, který označuje *návrat (přestěhování) obyvatel do těch prostorů, z nichž se předtím násilně nebo dobrovolně vystěhovali* (důsledek vojenských operací, změn hranic, původní kolonizace aj.).

Obr. 52 Typy migrací. Pramen: H. G. ZIMPEL [1980]

Obr. 1: Typy migračních pohybů

Pramen: Mládek J., 1992, s. 138, obr. 52

Zákony a teorie migrace

Problematika migrací je studována již více než 100 let. Výzkumy ukazují, že **intenzita migračních proudů významně kolísá v souvislosti s faktory**:

- *stupeň odlišnosti* mezi výchozím a cílovým místem,
- *účinnost toku informací* z cílového do výchozího místa,
- *fyzická vzdálenost* mezi výchozím a cílovým místem.

Už v roce 1885 se britský demograf *Ernst Ravenstein* zabýval studiem *vnitřní migrace v Anglii*. Na základě dostupných dat formuloval několik *do dnes platných migračních zákonitostí*:

- **čistá migrace činí pouze část hrubé migrace mezi dvěma místy**: každý migrační proud vyvolává *protisměrný proud (návratová vlna, kontramigrace)*, takže aktuální velikost čisté migrace je představována objemem daného proudu minus protisměrný proud;

- **většina migrantů se stěhuje na krátké vzdálenosti:** průměrná vzdálenost migrace sice od konce 19. století určitě vzrostla, nicméně zákonitost zůstává nadále v platnosti;
- **migranti, kteří se stěhují na větší vzdálenosti, mají tendenci vybírat si jako destinaci velká města:** v Ravensteinově době byl největším migračním „magnetem“ Londýn, díky migraci rostla také ostatní velká britská města;
- **obyvatelé měst jsou méně migračně aktivní než obyvatelé venkova:** v Ravensteinově době byli v Anglii v průběhu urbanizace lidé „natahováni“ do měst. Stejný fenomén lze pozorovat i dnes v rozvojových zemích, ve vyspělých zemích byl proces koncentrace obyvatelstva do měst již zastaven a rostou celé městské regiony (metropolitní oblasti) – viz minulá přednáška – suburbanizace, desurbanizace;
- **rodiny jsou méně „náchylné“ k mezinárodním migracím než „mladí dospělí“:** i dnes tvoří všude na světě nejmobilnější skupinu „mladí dospělí“.

Ravenstein odhalil také **inverzní vztah mezi objemem migrace a vzdáleností výchozí a cílové oblasti**, tzn. že počet migrantů klesá s rostoucí vzdáleností, jež musí být překonána.

K jakémusi jednoduchému modelování migračních vztahů bývá používán **gravitační model**. Ten odhaduje *intenzitu vztahů* mezi místy na základě:

- velikosti populace v obou lokalitách,
- vzdálenosti mezi nimi.

Prostorové interakce (jako např. migrace) jsou přímo závislé na velikosti populace a nepřímo závislé na vzdálenosti mezi nimi – podrobnosti na přednášce doc. Řeháka (Prostorové interakce), problém představuje skutečnost, že *tyto modely předpokládají racionální chování obyvatel, nezohledňují behaviorální aspekty* – modely diskreční volby!!!

Příčiny a souvislosti migračních pohybů

Faktory vyvolávající migrační pohyby se vyznačují velkou různorodostí. Výzkumy ukazují, že většinou nepůsobí pouze jeden faktor, ale spíše jde o *kombinaci několika faktorů*, jež vedou k rozhodnutí migrovat. K hlavním faktorům se řadí následující:

- **ekonomické podmínky** – velké množství lidí vyhnala a stále vyhání z domovů **chudoba**. Mnohé migranty pohání **vidina lepších životních příležitostí (lepšího života)**, k žadaným cílům patří zejména *západní Evropa a Severní Amerika*;
- **demografické faktory** – vliv těchto faktorů bylo možné dobře pozorovat při *pohybech evropského obyvatelstva do zámoří*. Zmínit lze zejména *relativní přebytek obyvatelstva*, který se v různých evropských zemích vytvářel v období 18., 19. a začátku 20. století *v důsledku procesu demografického přechodu*;

V souvislosti s průběhem tohoto procesu a jeho *prostorovými přesuny* v Evropě (nejdříve Velká Británie a západní Evropa, pozdější nástup v jižní, střední a východní Evropě) lze sledovat *„účast“ jednotlivých „postížených“ států na zámořské emigraci obyvatelstva*.

- **politické okolnosti** – v minulosti souvisel vznik řady migračních proudů s ustavením **diktátorských režimů**. Zmínit lze např.:
  - emigraci z *Československa a dalších komunistických zemí* ve střední a východní Evropě,

- *emigraci z Kuby* – jen v roce 1980 opustilo Kubu více než 125 tisíc obyvatel (emigrační vlna zvaná „Mariel Boatlift“),
  - a celou řadu dalších (africké státy, ...).
- **ozbrojené konflikty a občanské války** – jako příklady z poslední doby lze uvést:
    - *válku v bývalé Jugoslávii*, v jejímž důsledku své domovy opustilo více než 3 mil. osob,
    - v průběhu 90. let probíhala občanská válka mezi Hutu a Tutsii ve *Rwandě*, odhaduje se že v jejím průběhu bylo zabito více než 600 tis. osob a více než 2 mil. lidí muselo uprchnout,
    - *Vietnam* – exodus obyvatel z Jižního Vietnamu po jeho napadení ze strany komunistického Severního Vietnamu („*boat people*“).
  - **přírodní podmínky** – také vlivy přírodního prostředí mohou působit jako *příčiny* i jako *bariéry* pohybu obyvatelstva. Patří sem hlavně určité **náhlé a silné změny v přírodním prostředí**, jako jsou např.:
    - záplavy rozsáhlejších oblastí,
    - výbuchy sopek,
    - dlouhodobé změny klimatických podmínek,
    - zemětřesení vedoucí k destrukci podmínek nezbytných pro život člověka aj.

které vedou k *následné emigraci obyvatelstva z postižených prostorů*. Zvláštní příklad představuje *devastace přírodního prostředí vlastní ekonomickou činností člověka*.

Jako *bariéry migračních pohybů* působily přírodní podmínky *spíše v minulosti*, dnes je tento vliv díky rozvinutějším dopravním technologiím již méně výrazný. Příklady:

- *Tichý oceán* omezující migrace asijského obyvatelstva na americký kontinent,
  - *Sahara* bránící průniku europoidního obyvatelstva do Afriky apod.
- **kultura a tradice** – k migraci do „bezpečnějších“ regionů mohou být motivováni i lidé, kteří se obávají, že jejich *kultura a tradice* či *náboženství* jsou v *ohrožení*. Jako příklady lze uvést:
    - *migrace Židů* do Izraele,
    - také *po rozdělení Indie* na hinduistickou Indii a téměř výlučně muslimský Pákistán došlo k migraci muslimů do nového státu.

K faktorům, které mohou mít vliv na intenzitu migrace v současné době patří dále:

- **technologické inovace** – zvláště v současné době platí, že *migrace již není tak obtížná a nebezpečná jako v minulosti*. Ač mnozí migranti zvláště v méně rozvinutých regionech světa i nadále využívají jednoduché a primitivní způsoby dopravy, lze konstatovat, že stále větší množství osob nyní používá *modernější dopravní prostředky*, jejichž zvětšující se dostupnost může migrace ještě podnítit.
- podobným způsobem působí i **rychlost šíření informací** – díky rádiu, televizi, telefonu, internetu apod. jsou daleko lépe dostupné *informace*:
  - *nových pracovních příležitostech*,
  - *o způsobech, jakými se lze dostat do cílových destinací* apod.

Mezi výše uvedenými podmínkami se obvykle rozlišují **dvě skupiny faktorů**:

- podmínky, jež „nutí“ lidi opouštět domovy – jde o tzv. **vystěhovalecké (emigrační) faktory (push factors)**
- podmínky, které naopak obyvatelstvo účinně přitahují do určitých míst – jde o tzv. **přistěhovalecké (imigrační) faktory (pull factors)**:

Uvést konkrétní příklady „push“ a „pull“ faktorů z výše uvedených příčin!!!

Konkrétní rozhodnutí migrovat obvykle vzniká v důsledku *kombinace vystěhovaleckých a přistěhovaleckých faktorů*. Protože migranti obvykle mají více informací o původním místě svého pobytu než o místě cílovém, *bývají vystěhovalecké faktory zpravidla přesněji a jednoznačněji definovány než faktory přistěhovalecké*.

Dobrovolné × násilné migrace

Příčiny migračních pohybů lze nahlédnout ještě z jednoho hlediska – z *hlediska* dvou protikladných postojů:

- *migrace jako možnost volby, svobodného rozhodnutí = dobrovolné migrace;*
- *migrace ze strachu, z domucení = nucené migrace;* rozdíly proti dobrovolné migraci spočívají především ve dvou tezech:
  - tito migranti *nemají možnost volby*, jestli zůstanou v původním místě nebo se přestěhují,
  - nucené migrace *zpravidla negenerují protiproud*, zpětnou migraci osob, které si nezvyknou na nový život v jiném prostředí.

Jako typický příklad nucené migrace lze uvést *migraci otroků z Afriky do Ameriky* – viz další část přednášky.

Legální × nelegální migrace (kontrola migrace)

Snahy o kontrolu migrace a s tím spojené problémy představují ožehavé téma na celém světě - viz např. posilování antiimigrantských hnutí a názorů v evropské politice, ochrana pracovního trhu členských zemí EU před nově vstupujícími kandidátskými zeměmi apod.

Úsilí o omezení migrace není nic nového. Jako uměle zřízené **fyzické bariéry**, které ztělesňují přání řady vlád omezit imigraci nebo emigraci, tak lze chápat např.:

- *Velkou čínskou zeď*, která měla sice primárně obranný účel, avšak můžeme ji pojmout také jako ochranu před nežádoucí emigrací a imigrací (barbarští Mongolové);
- *Berlínskou zeď*, jež měla bránit emigraci z bývalé NDR;
- bývalou tzv. *železnou oponu*, jež obepínala hranici Československa s SRN a Rakouskem;
- *korejskou demilitarizovanou zónu*, která izoluje od okolního světa komunistickou KLRD;
- *plot podél Rio Grande* bránící emigraci z Mexika do USA atd.

Účinný a také častější nástroj v „boji“ s imigrací (emigrací) představují **legislativní (právní) prostředky**. Jako příklady použitelných prostředků lze uvést krátký přehled *situace v USA*:

- první imigrační zákony byly přijaty roku 1882 – jednalo se o tzv. „*Oriental Exclusion Acts*“, které zakazovaly imigraci příslušníkům mongoloidní rasy;
- v roce 1921 byl do imigračních zákonů zaveden *system kvót*, které přesně stanovovaly, kolik lidí se smí do USA přistěhovat z jednotlivých zemí (počty a podíly se přitom občas měnily);
- později v roce 1943 byla odstraněna diskriminace Číňanů – *Čína* získala stejné podmínky jako evropské státy;

- v roce 1952 byl k systému kvót přidán ještě *celkový limit* počtu osob, které se smí do USA přistěhovat ze všech zemí světa dohromady;
- v roce 1965 byl systém kvót v USA zrušen a ponechány pouze celkové limity;

Jinou formu omezení imigrace praktikuje řada zemí, jde o tzv. **selektivní imigraci**. Jejím prostřednictvím je zakázán *vstup do země určitým skupinám osob*, např.

- osobám s *kriminálními záznamy*,
- osobám se *špatným zdravotním stavem*,
- osobám věnujícím se *určitým podvratným činnostem* atd.,
- jiné země mohou mít *specifické požadavky* – JAR dlouho vyžadovala „čistý“ evropský původ, Nový Zéland preferoval osoby s britským původem, Brazílie upřednostňovala osoby činné v zemědělství atd.

K legislativním bariérám patří také **vízová politika** (nutnost žádat o udělení víza), **pracovní povolení**, **povolení k dočasnému / trvalému pobytu** apod. Tato opatření uplatňují minimálně směrem vůči vybraným zemím všechny státy světa (včetně ČR).

Řada zemí také různými formami **zakazuje / omezuje vystěhovalectví** – jako příklad lze uvést bývalé komunistické země střední Evropy.

Důsledky migračních pohybů

Interpretace následků migračních pohybů je složitá, někdy je možné dojít dokonce až ke kontroverzním výsledkům. Příčinou tohoto stavu je:

- *značná diferencovanost průběhu migračních pohybů*,
- *komplikovanost příčin migrace*.

Migrace vždy odlišným způsobem v emigračních i imigračních oblastech do určité míry mění demografické poměry, změny se týkají především struktury obyvatelstva podle:

- věku,
- pohlaví,
- zaměstnání,
- vzdělání apod.

V důsledku toho se v územích významně zasažených migrací *modifikuje průběh populačních procesů*.

V emigračních oblastech je potřeba počítat s ***převahou negativních důsledků pohybu obyvatelstva***. V „postižené“ populaci se v důsledku emigrace:

- zvyšuje podíl obyvatel neproduktivních skupin,
- mění strukturu obyvatelstva podle *pohlaví* (v dřívějších dobách tvořili většinu migrantů muži),
- v důsledku toho se mění *podmínky reprodukce* (klesá sňatečnost a porodnost) => klesá *dynamika populace*.

Jinými slovy lze konstatovat, že *populace je zasažena přímými i nepřímými ztrátami obyvatelstva*.

O něco složitější je hodnocení ***ekonomických následků emigrace***:

- na jedné straně *populace ztrácí prostředky*, které vynaložila na výchovu jedince do doby jeho dospělosti, protože právě v době očekávaných ekonomických efektů z jeho aktivity jedinec emigruje;
- na druhé straně získá-li emigrant vzdělání, kvalifikaci a zkušenosti v místě emigrace a později se *vrátí do výchozího místa* (reemigrace), může plnit důležité *funkce v ekonomické sféře jako nositel inovačních a modernizačních efektů apod.*

Imigrační oblasti naopak obyvatelstvo získávají, a to ještě převážně v reprodukčním a produktivním věku. Díky tomu se imigrační oblasti zpravidla vyznačují určitou vyšší dynamikou přirozeného pohybu obyvatelstva.

V ekonomické sféře odpadají náklady na výchovu obyvatelstva do období dospělosti, imigranti jsou schopni se zapojit do ekonomického procesu a vytvářet značné ekonomické zdroje.

Na druhé straně mohou s rozsáhlou imigrací souviset problémy *společenské, ekonomické a kulturní adaptace tohoto obyvatelstva na nové podmínky*. Souvisí s tím *specifické požadavky* na zajištění jazykové přípravy, rekvalifikace apod. S imigrantskými skupinami často souvisí také rozšíření určitých *negativních společenských jevů* jako je např. alkoholismus, drogy, kriminalita apod.

Z globálního hlediska je důsledkem zámořské emigrace (expanze) obyvatelstva (především evropského) velká změna v celosvětovém rozmístění obyvatelstva - vznikly *nové hustě zalidněné oblasti*, došlo k osídlení Ameriky, Austrálie, Sibíře, ... Tohoto pohybu se zúčastnilo rámcově 95 mil. osob, z čehož:

- *více než dvě třetiny tvořili Evropané*, kteří se přesouvali převážně do oblastí mírných zeměpisných šířek (zvláště do USA);
- *20 % tvořili Afričané*, kteří byli násilím vystěhováni ze svých domovů a přesunuti především do tropických a subtropických částí obou Amerik;
- *zbývajících 10 % tvořili Asiaté*, jejich prostorová difúze se vyznačovala větším rozptylem (části Afriky, Karibiku, části Pacifiku).

Modifikace současných migračních trendů

Uvedené skutečnosti se v současné době modifikují, změny lze charakterizovat následujícím způsobem:

Význam migrace v populačních trendech jednotlivých zemí roste. Tato skutečnost má dva *důvody*:

- *jednak je to v důsledku snížení míry přirozeného přírůstku v MDRs*, díky čemuž migrační výměna dosahuje většího podílu na celkové míře populačního růstu než tomu bývalo dříve a *zvětšující se měrou rozhoduje o tom, zda jejich populace roste nebo klesá*;

Mezi lety 1995 a 2000 byl očekáván čistý „přínos“ *téměř 10 mil. lidí z LDRs do MDRs*. Pro MDRs to z důvodu nízké míry přirozeného přírůstku znamená plně tři pětiny celkového populačního růstu:

- *v Severní Americe a Austrálii činí podíl migrací asi dvě pětiny*,
  - *v Evropě je však imigrace zcela zodpovědná za celkový zaznamenaný růst*, neboť je objemově větší než vliv přirozeného úbytku.
- *druhým důvodem je skutečnost, že dochází ke změně objemu a podstaty migrace*. Vývoj mezinárodních migrací v současnosti podle některých autorů vykazuje *čtyři základní tendence*:

- *migrace se stává více globální* v tom smyslu, že více a více zemí je jí ovlivňováno současně a také narůstá rozmanitost „ztrátových“ oblastí;
- *objem migrace roste*, v současnosti roste celkový objem pohybů ve všech velkých regionech;
- *migrace se postupně rozrůžňuje*, migračním tokům v jednotlivých zemích nedominuje žádný typ pohybů, namísto toho se jí účastní směs stálých usedlíků, uprchlíků, kvalifikovaných dělníků, ekonomických migrantů, studentů, důchodců, falešných nevěst atd.;
- *migrace se více feminizuje*, ženy už pouze nenásledují při stěhování muže, ale hrají nyní aktivnější roli, samy se účastní pracovní migrace a často také dominují v proudech uprchlíků.

Uvedené trendy výrazně **mění důsledky mezinárodní migrace**. Rostoucí míra procesu a zvyšující se zapojení žen a rodin vyvolává *nové výzvy ohledně zajištění péče o imigranty* a obecně vyvolává i *nárůst nepřátelství v hostitelských zemích*. Současně pokračující globalizace a zvyšující se různorodost migrantů ztěžuje vládám zavedení efektivní politiky omezující migraci nebo ovlivňující její podstatu.

Rychle rostoucí skupinu účastníků mezinárodních migrací tvoří také **kvalifikovaná pracovní síla** zahrnující *odborníky, manažery a technický personál*. Zahrnuje zaměstnance převáděné mezi posty v *nadnárodních korporacích* (zvláště ve výrobě a finančních službách), kteří jsou získáváni pro práci v MDRs nebo nově industrializovaných zemích s nedostatkem lidí s lékařskými, stavebními a dalšími kvalifikacemi.

Další skupina zahrnuje relativně **nekvalifikované pracovníky**, kteří v MDRs pracují *v oborech s nízkými mzdami* (např. zemědělství, výroba, hotely a zásobování - catering), často *na přechodnou dobu nebo „na černo“*. Tento proces je výhodný nejen pro zaměstnavatele, ale také *pro národní ekonomiky*, v nichž demografické zpomalení nebo silná angažovanost odborů může zvyšovat pracovní náklady a oslabovat konkurenceschopnost.

Kromě těchto třech hlavních typů mezinárodních pohybů (kromě kvalifikované a nekvalifikované pracovní síly tvoří třetí skupinu azylanti a uprchlíci) můžeme vymezit ještě další skupinu zahrnující **studenty, důchodce a některé jiné skupiny**.

Důsledky neuprchlické vlny migrací na rozložení obyvatelstva:

- v některých případech mohou být *poměrně malé* – tato situace může nastat tehdy, když se spíše než o stálou migraci jedná o *dočasné přesuny* (např. v případě migrací kvalifikované pracovní síly), nebo tehdy, když mezi zeměmi existují *obousměrné pohyby*;
- naopak v zemích, kde je buď *objem migračních zisků značný* (např. USA), nebo kde je naopak *míra přirozeného přírůstku velmi malá* (většina států Evropy), se mohou *důsledky mezinárodní migrace za určitý čas stát velmi výrazné*.

Problém spočívá v tom, že *určité vrstvy původní společnosti* (např. méně kvalifikovaná pracovní síla, předcházející vlny imigrantů) *se mohou novými imigranty cítit ohroženi*. Kromě toho se v souvislosti s tím *zvyšují i veřejné výdaje na sociální péči a vzdělávací programy*.

Ohrožení soudržnosti místních komunit a někdy i integrity existujících národních států ***je*** ***pocitováno*** jako zvlášť ***významné***, jsou-li příchozími *osoby odlišných jazyků, náboženství a zvláště barvy kůže.*

PŘEHLED VÝZNAMNÝCH MEZIKONTINENTÁLNÍ, MEZINÁRODNÍCH A VNITROSTÁTNÍCH MIGRACÍ

Velké migrační pohyby obyvatelstva hrály *významnou úlohu v celém historickém vývoji lidstva*. Známé jsou rozsáhlé prostorové pohyby obyvatelstva v *Indii, Číně a Egyptě*.

Také v *Evropě* byly v 5. a 6. století našeho letopočtu zaznamenány rozsáhlé pohyby obyvatelstva označované dnes jako tzv. *stěhování národů*. V tomto období se na naše území dostávají první vlny *Slovanů*. Součástí tohoto procesu byl mimo jiné také vpád *turkotatarských kočovných kmenů* (Avarů) do Evropy (příchod dnešních *Maďarů, Estonců, Fimů a Laponců*).

V pozdější době byl populační vývoj Evropy ovlivněn např.:

- *arabskou expanzí* v 7. století,
- *normanskými výpady* od 8. století,
- *dále vpády Tatarů, Mongolů a Turků a dalších národů*, které se v určitých vlnách projevovaly až do pozdního středověku.

Velký vliv na současné rozmístění světové populace mají *novodobé migrace obyvatelstva*, jejichž nástup do značné míry souvisí se *změnou společenských poměrů*, které jsou spojeny s rozvojem hospodářství díky *nástupu kapitalismu*. Charakteristickými rysy tohoto procesu jsou:

- rozmachu průmyslu ve velkých regionech,
- rozšíření dopravních a informačních sítí,
- vytváření zdrojů volných pracovních sil díky uvolnění feudální vazby obyvatelstva k půdě apod.

V souvislosti s tím došlo také k urychlení *nástupu demografického přechodu*, v jehož průběhu došlo k obrovskému *nárůstu počtu obyvatel* řady oblastí tehdy rozvinutého světa.

V důsledku uvedených skutečností se především v 19. a začátkem 20. století daly *do pohybu početné skupiny obyvatelstva*, které překračovaly hranice vlastních států a často směřovaly i do zámoří. V prostorovém aspektu se velkou dynamikou vyznačovala zejména *Evropa*, z níž *vycházely velké emigrační vlny*. Naproti tomu *velké prostorové koncentrace obyvatelstva v Asii* (čínská, indická a japonská populace) zůstaly relativně *stabilní*, zahraniční migraci byly postiženy daleko méně.

Mezi rozsahem i významem největší migrace patří *emigrace evropského obyvatelstva do zámoří*.

Prostorový charakter expanze evropského obyvatelstva

– *Okrajové (pobřežní) osídlení*

Jde o *první fázi evropské zámořské expanze*, trvala od doby velkých objevů v 15. století (objev cesty do Indie, Ameriky – Kolumbus, Vasco de Gama, ...) až do počátku 19. století, v jejím důsledku vznikala pouze *okrajové (pobřežní) osídlení*.

V rámci tohoto procesu *dominovaly postupně různé evropské národy*:

- nejdříve *Španělé a Portugalci*,
- později *Francouzi, Angličané a Holanďané*.

Sídla zakládaná na pobřeží obou Amerik, Afriky a jižní Asie lze rozdělit do *tří základních typů*:

- *obchodní stanice*

Tento typ sídel byl rozmístěn zejména na pobřeží Indie a jižní Číny – přístavy jako Madras, Kanton apod. sloužily jako *místa výměny zboží, přes něž na evropské trhy putovaly indické a čínské výrobky*. Předmětem obchodu bylo především luxusní zboží jako např. koření, čaj, hedvábí apod.

Počet evropských osadníků v sídlech tohoto typu byl vždy ve srovnání s původními asijskými populacemi *poměrně malý*. Pouze v Indii získali Britové reálnou politickou kontrolu nad širším vnitrozemským zázemím jednotlivých přístavů.

Obchodní stanice byly v menší míře zřizovány také na pobřeží *Malajsie, Indonésie* a ve *východní a západní Africe*.

- *tropické a subtropické plantáže*

Plantáže byly původně zakládány k pěstování koření a cukru (asi cukrové třtiny), avšak spektrum plodin se později významně rozšířilo (káva, kakao, banány, atd.).

Osídlení plantážního typu bylo zakládáno nejdříve na *ostrovech* (např. Madeira, Zanzibar) a při *pobřeží* (např. v okolí Rio de Janeiro v Brazílii), expanze do vnitrozemí přišla až v 19. století.

Plantáže vyžadovaly *intenzivní práci*, Evropané přitom zpočátku zajišťovali jen organizační roli, vlastní práci vykonávalo neevropské obyvatelstvo – po vyčerpání místních obyvatel to vedlo ke vzniku *obchodu s otroky* (černoši z Afriky), po zrušení otroctví byla najímána *smluvní pracovní síla* (dále viz např. Indové pracovali na britských koloniích v Karibiku, v Natalu, na Fiji, ...).

Současný *populační mix* v tropické Americe, východní Africe a zčásti též v Malajsii a v Australasii je z velké části dědictvím tohoto typu osídlení.

- *farmářská sídla středních zeměpisných šířek*

Tento typ sídel zahrnuje sídla anglo- a frankofonních skupin na severovýchodním pobřeží *Severní Ameriky* a také později vzniklá sídla v *Austrálii* a na *Novém Zélandu*.

Základní rozdíl oproti předchozímu typu plantážních sídel spočíval v *závislosti těchto sídel na přílivu evropského obyvatelstva*. Dále jejich zemědělské produkty byly určeny spíše pro *místní trhy* než pro export do Evropy.

Národní skupiny z různých částí Evropy (Švédové, Němci, Irové, ...) přenesly do těchto sídel *charakteristické znaky sídel ze svých oblastí* – rozvržení farem, vesnic a měst, typy plodin a používané zemědělské technologie vycházely z tradic a praxe původních domácích oblastí. Některé tyto znaky zůstaly v některých oblastech zachovány dodnes.

- ***Průnik do vnitrozemí kontinentů***

Průnik do vnitrozemí kontinentů představuje *druhou fázi evropské zámořské expanze*.

Tato fáze začala brzy na počátku 19. století a trvala zhruba do I. světové války. Fáze byla urychlena rychlou industrializací Evropy, nástupem inovativních dopravních technologií

(železnice), růstem objemů zámořské emigrace z Evropy a rychlým růstem využívání zdrojů v mimoevropském území.

K hlavním důsledkům této fáze pokud jde o prostorové rozložení obyvatelstva patří vznik *průmyslových měst ve středních zeměpisných šířkách a posun hranic zemědělsky využívaných pozemků do vnitrozemí.*

Typy osídlení:

- *osídlení stepí ve středních zeměpisných šířkách*
19. století se stalo svědkem „bělošského“ *osídlení prérií a pamp v obou Amerikách, v Africe a plání v Austrálii.* Podobný proces probíhal také v Rusku, kde se posouvala východní hranice osídlení stepí. Model a načasování osídlení byl významně ovlivněn nástupem takových technických inovací jako je:
  - *železnice* – zlevnění přesunu zemědělských produktů do přístavů,
  - *technologie chlazení* – možnost uchovávat maso při dlouhých lodních převozech,
  - *ostnatý drát* – možnost oplocení pozemků v otevřené krajině.

Osídlování vnitrozemí probíhalo postupně také v tropech a subtropích v důsledku růstu poptávky po produktech plantážního zemědělství. V důsledku toho zde pokračoval *růst politické kontroly těchto území ze strany západních zemí* (smluvní i vojenskou cestou).

- *sidla v místě nálezů nerostných surovin (zlata, ...)*
K rychlému růstu počtu obyvatel v 2. polovině 19. století docházelo prostřednictvím imigrace také v oblastech, kde bylo objeveno zlato. V oblastech, kde existovaly vhodné podmínky pro zemědělství, imigrace pokračovala a vzniklo tam trvalé osídlení – příklady:
  - *Kalifornie* – po nálezů zlata v roce 1848 zhruba v 20 letech se počet obyvatel Kalifornie zvýšil ze zhruba 26 na 400 tisíc;
  - *Austrálie (Viktorie)* – roku 1851 nalezeno zlato, v průběhu 5 let se přistěhovalo 250 tisíc prospektorů, v roce 1855 měla Viktorie více obyvatel než celá Austrálie před objevy zlata;

V periferních oblastech (jako jsou např. subarktické zóny) nemuselo obyvatelstvo po ukončení těžby vydržet – osídlení ztratilo kontinuitu - např.:

- *Kanada (Yukon)* - v roce 1898 dorazilo po nálezů zlata asi 30 tisíc prospektorů, dnes činí počet obyvatel celého teritoria jen asi polovinu této hodnoty.

V pozdějším období (v prvních desetiletích 20. století) hrála podobnou úlohu jako zlato na Středním východě *ropa* – důraz zde však byl už posunut spíše směrem k pohybu kapitálu a investic.

Zásadní problém spočívá v tom, že prostorová expanze se ani v Americe, ani v Africe ani v Austrálii neodehrávala v prázdné zemi. Všechny kontinenty byly obydleny původním domorodým obyvatelstvem, které však bylo v důsledku technologické a organizační převahy Evropanů *odsunuto a přemístěno do vyhrazených rezervací.* Doplňit je potřeba ještě zmínku, že *mnoho domorodců zemřelo na následky nových pro ně neznámých chorob, proti nimž neměli vyvinuté protilátky* – šlo např. o epidemie spalniček,

neštovic, tuberkulózy, chřipky apod. Negativně působily také další společenské vymoženosti jako např. *alkohol* apod.

– **Ústup kolonizačních mocností**

Třetí fázi zámořské expanze můžeme označit jako *politický ústup kolonizačních mocností*, který probíhal v několika etapách, jeho začátky (pomineme-li zisk nezávislosti USA) lze položit zhruba do *19. století* (ústup Španělů a Portugalců z Latinské Ameriky).

Postupně také začalo docházet k významné geopolitické změně, politická a ekonomická moc se od první světové války začala pomalu přesouvat z Evropy do USA a do SSSR.

Hlavní vlna politického ústupu evropských mocností nastala v *druhé polovině 20. století*, kdy došlo téměř k jejich téměř *kompletnímu ústupu* (Velká Británie, Francie, Holandsko, ...) z *afrických a asijských kolonií*.

Tento ústup byl v mnoha případech následován *sérií politických, válečných a dalších problémů a konfliktů*, jež v těchto oblastech vedou ke vzniku *uprchlického problému*.

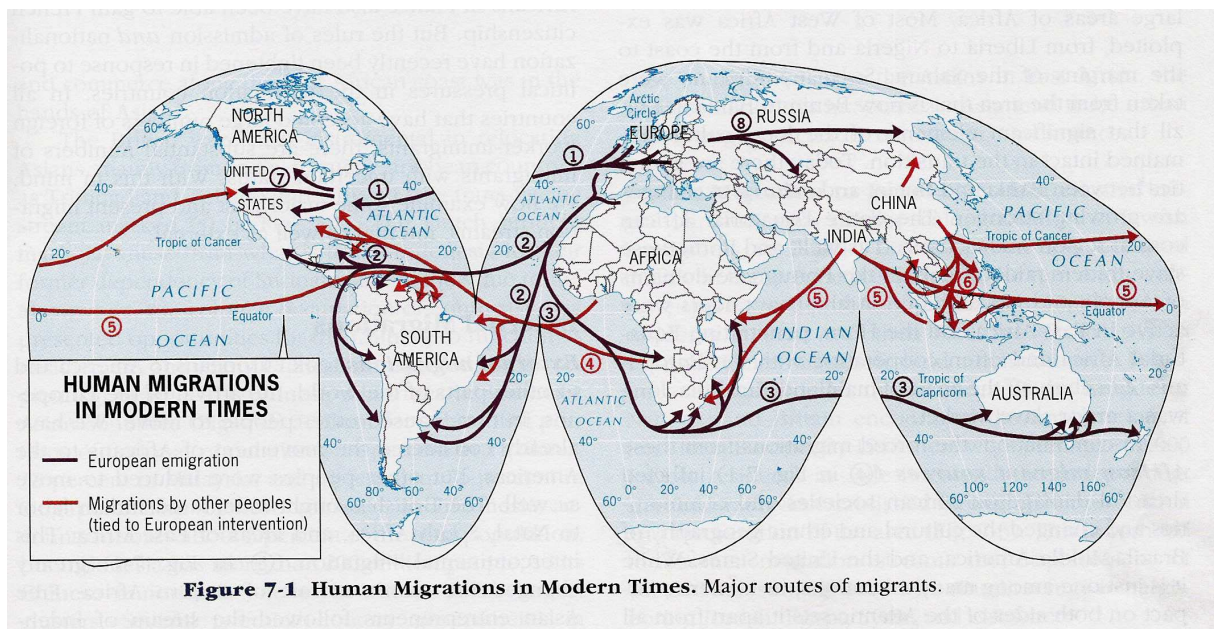

Figure 7-1 Human Migrations in Modern Times. Major routes of migrants.

Obr. 2: Hlavní migrační pohyby lidstva v moderní historii

Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 95, obr. 7.1

Časový průběh expanze evropského obyvatelstva

- začala v určité omezené míře už v *16. století*, přičemž zpočátku se omezovala pouze na migraci *Španělů a Portugalců do jejich středo- a jihoamerických kolonií*;
- *od 17. století postupně začíná emigrace do Severní Ameriky*, zpočátku však jde jen o poměrně nevýznamné proudy lidí;
- **hlavní fáze evropské emigrace začíná až v 1. polovině 19. století**, v období let 1835-1935 se z Evropy do zámořských území vystěhovalo snad až *75 mil. osob*. Největší část z těchto emigrantů směřovala *do oblastí Nového světa*, z toho:
  - do *Severní Ameriky* cca 2/3 (45 mil. osob),
  - do *Jižní Ameriky* cca 1/4 (18 mil. osob),

- do *Austrálie*, na *Nový Zéland*, do *Střední Ameriky* a *jižní Afriky* dohromady cca 1/10 (7 mil. osob).

Za počátek zámořské emigrace Evropanů bývá považováno **desetiletí 1840-50** - za bezprostřední impuls emigrační vlny bývá někdy považován **exodus irského obyvatelstva**, který začal roku 1846 v důsledku neúrody brambor (silné deště způsobily bramborovou hnilobu) a následného hladu.

V roce 1845 mělo Irsko 9,1 mil. obyvatel, do roku 1851 se vystěhovalo cca 2,5 mil. osob a počet obyvatel se tak snížil na 6,5 mil. Tato situace se považuje za **extrémní příklad ztráty obyvatelstva (20% obyvatel za pět roků!!!)**, v žádném jiném evropském státě k něčemu podobnému nedošlo.

Navzdory uvedeným migračním ztrátám **obyvatelstvo Evropy v průběhu let 1800-1900 vzrostlo ze 187 na 401 mil.** (vliv demografického přechodu). Jinými slovy lze konstatovat, že **v žádném desetiletí emigrace nepřekročila 40% hodnoty přirozeného přírůstku.**

- **vysoké počty vystěhovalců jsou registrovány také v následujících rocích a obdobích:**
  - 1870,
  - 1885-90,
  - **1905-13 = absolutní maximum počtu vystěhovalců**, jen v roce 1913 opustilo Evropu 1,53 mil. obyvatel.
- evropský emigrační proud **pokračuje i v meziválečném období**, byť jeho *intenzita* se s uvedenými vrcholnými roky nedá srovnat; pokles byl způsoben:
  - zejména **přísnějšími imigračními zákony**, které byly od počátku 20. století přijímány v *USA, Kanadě a Austrálii*;
  - významný vliv měla také *hospodářská krize* v letech 1930-34.
- **hlavní proud evropských emigrantů směřoval do USA.** USA také zaznamenaly *absolutně největší migrační přírůstek obyvatelstva* - v letech 1820-1959 do USA imigrovalo 41,5 mil. obyvatel, z toho podstatná část z Evropy (34,5 mil.). Takový rozsah imigrace znamenal pro USA *ohromný přínos*, příliv obyvatel do USA bývá považován za *jeden z hlavních zdrojů jejich ekonomického a společenského rozvoje.*
- **struktura evropských podle národnosti a státní příslušnosti je velmi pestrá a časově proměnlivá:**
  - první migrační vlnu v 1. polovině 19. století tvořili téměř výlučně obyvatelé států *severozápadní Evropy* (Britské ostrovy, skandinávské státy, Holandsko, Belgie), kteří mají zároveň největší podíl na celkové evropské emigraci do zámoří,
  - v polovině 19. století se k tomuto proudu přidávají obyvatelé *Německa*,
  - od 80. let 19. století se k tomuto proudu přidávají obyvatelé *Itálie*,
  - začátkem 20. století vzrostl podíl emigrantů z *východo- a jihoevropských států*,
  - ve 20. a 30. letech 20. století znovu zesílil proud vystěhovalců z *jižní Evropy a z Velké Británie a Irska*,
  - po druhé světové válce lze za hlavní emigrační oblasti označit *Velkou Británii a Německo*,
  - od počátku 20. století začal významně růst také počet přistěhovalců z *Latinské Ameriky*.

Na základě uvedeného lze v emigraci do USA vymezit **dva hlavní proudy**, které se výrazně časově, národnostně a společensky liší:

- *stará emigrace (old emigration)* – tento proud reprezentují emigranti přibližně do roku 1883. Zúčastnili se ho zejména Angličané, Irové, Walesané, Belgičané, Švédí, Dáni, Noři, Francouzi, Němci, Holanďané a Švýcaři. Většinou se jako farmáři podíleli na osidlování západních oblastí; byli mobilnější, společensky a jazykově přizpůsobivější, snáze se asimilovali; přicházeli do USA s úmyslem trvalého usazení a později se považovali za původní obyvatele Ameriky, kterým vděčí za kulturní, hospodářský a sociální rozvoj;
  - *nová emigrace (new emigration)* – k této pozdější přistěhovalecké vlně patří Rusi, Poláci, Italové, Češi, Slováci, Maďaři, Rumuni, příslušníci balkánských národů atd. Tyto skupiny přicházeli většinou individuálně (tj. bez rodiny), jejich cílem byl většinou zisk finančních prostředků a návrat do vlasti. Pracovali většinou jako nekvalifikovaná pracovní síla v těžkých podmínkách, žili izolovaně v národnostních koloniích, což ztěžovalo proces asimilace.
- **o něco později** ve srovnání s USA začíná **emigrace do Kanady**, větší rozměry tato vystěhovalecká vlna dosáhla až *od počátku 20. století*. Celkem do Kanady imigrovalo v období let 1851-1957 asi 8,4 mil. obyvatel (z toho 4,6 mil. přišlo v období 1901-31).
- také **vlna vystěhovalectví do Latinské Ameriky** začíná v důsledku neuspořádaných ekonomických a politických poměrů ve větší míře až *počátkem 20. století*. Nejlepší podmínky z klimatického hlediska nabízela *Argentina, střední Chile a jih Brazílie*. Do těchto oblastí směřovali především *emigranti z jižní Evropy*, kteří tu našli podobné prostředí (původně šlo o španělské a portugalské kolonie). Nejrozsáhlejší byla emigrace do *Argentin* (v letech 1856-1940 přišlo asi 7 mil. obyvatel) a do *Brazílie* (v letech 1821-1940 asi 4,6 mil. osob).
- nejmladší území, do nějž směřovala evropská emigrace, představuje oblast **Austrálie a Nového Zélandu**, na jejímž osídlení měli rozhodující podíl *angličtí emigranti*. V letech 1820-1932 se sem přistěhovalo asi 3,5 mil. obyvatel.

Zvláštní typ migrace obyvatelstva (nucená, násilná migrace, deportace otroků) tvořil mezikontinentální pohyb černochoů z Afriky do Ameriky. Teze:

- jde o tragickou kapitolu dějin Afriky, která probíhala v letech 1520-1850;
- v tomto období byli *drancovány rozsáhlé oblasti ekvatoriální Afriky*:
  - od Libérie po Nigérii a dále k jihu do Angoly a Mozambiku, od pobřeží k okrajům Sahary,
  - ve východní Africe (např. v Somálsku) byli aktivní arabští obchodníci,
  - Zanzibar byl dlouhou dobu velkým trhem s otroky.

Černoši byli odtud transportováni do pobřežních oblastí na severu Jižní Ameriky, na karibské ostrovy a na jih USA, kde byli využíváni na nejtěžší práce (těžba, rybolov, plantáže).

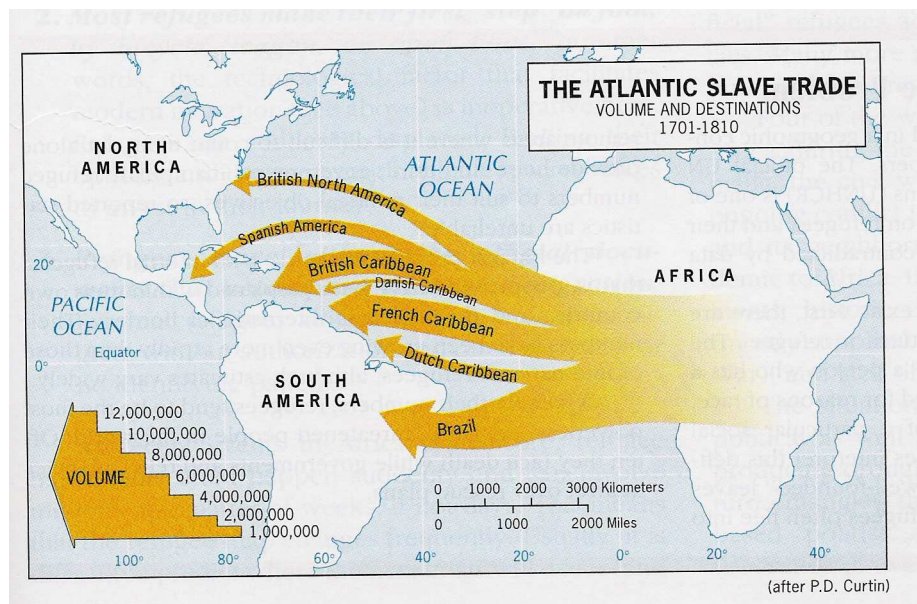
Např. z oblasti Beninu bylo přepraveno tolik černochoů do provincie Bahia v Brazílii, že zůstaly zachovány četné prvky jejich původní kultury, dodnes mezi těmito oblastmi existují silné kulturní vazby.

- počet černochů prodaných místními africkými náčelníky s pomocí arabských kupců a přepravených převážně evropskými námořními společnostmi do Ameriky se těžko odhaduje.

Jisté je, že přitom byly způsobeny *velké ztráty obyvatelstva* a často se hovoří o *populační devastaci Afriky* (roku 1750 činil podíl Afriky na světové populaci 13,5%, roku 1950 to bylo jen 7,3%). Absolutní údaje o ztrátách obyvatelstva nejsou jednotné, rozdíly vyplývají zejména z těžko odhadnutelných počtů obětí při *shromažďování černochů a v průběhu dlouhého transportu přes oceán*.

Odhady kolísají mezi 10-20 mil. otroků prodaných v Americe, připočítáme-li oběti shromažďování a transportu, můžeme konstatovat, že **Afrika ztratila nejméně 25-30 mil. obyvatel**. K tomu je potřeba doplnit, že šlo většinou o obyvatelstvo v reprodukčním věku, takže k těmto sumám je nutné doplnit ještě *nepřímé populační ztráty*.

Migrační vlna měla *velký dopad i v Brazílii, Střední Americe a v USA*, kde v jejím důsledku došlo k *trvalé změně etnického a kulturního prostředí*.

Obr. 3: Migrace afrických otroků z Afriky do Ameriky

Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 85, obr. 6.3

Relativní migrační stabilitu populací lze pozorovat na pobřeží Tichého a Indického oceánu.

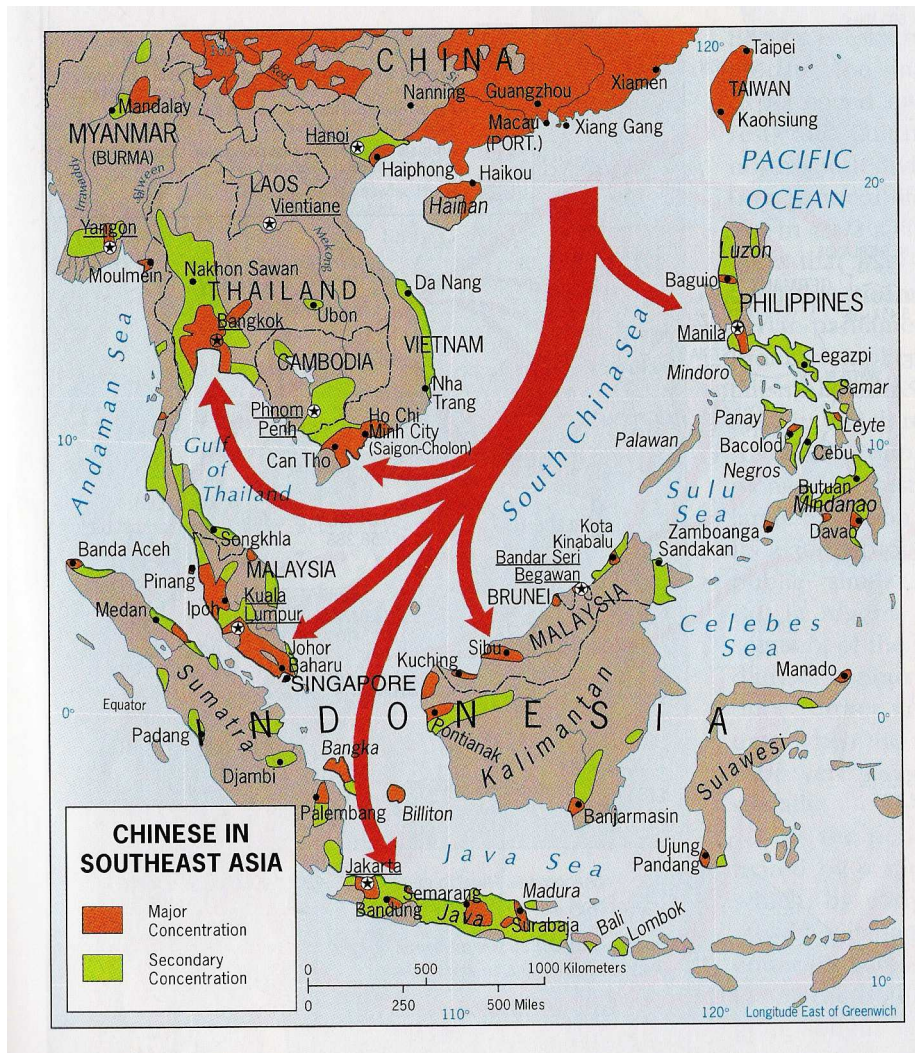
Emigrace z tak velkých populací jako jsou **čínská, indická a japonská populace nedosáhly velkých rozměrů**. Pravděpodobně se přitom výrazně se projevil:

- vliv velké *přírodní bariéry* - Tichého oceánu,
- kromě toho byly vytvořeny i *další bariéry* – hospodářsky vyspělé země koncem 19. století přijaly *legislativu, která měla zamezit pohybu obyvatelstva mongoloidní rasy*:
  - *USA* – již roku 1882 byl přijat zákon omezující přistěhovalectví z Číny,
  - *Austrálie* – koloniální mocnosti přijali nařízení, že do Austrálie je možné se přistěhovat jen se znalostí některého evropského jazyka.

V rámci přehledu mezikontinentálních migrací je nicméně nutné zmínit ***migraci Indů do jižní a východní Afriky***. Tyto pohyby začaly v podstatě jako *pracovní migrace* – na jejím počátku stál *přesun dělníků indického původu najatých Brity na práci v jihoafrické provincii Natal*. Za

nimi následoval *proud dobrovolných migrantů*, kteří v oblasti východoafrického pobřeží ovládli obchod.

Prostřednictvím *Britů* došlo k *emigraci Indů do některých karibských zemí* (např. Trinidad a Tobago, Guyana), podobnou cestou přes Tichý oceán migrovali díky *Holandanům* někteří *obyvatelé ostrova Jáva* do tehdejší holandské kolonie *Surinamu*.

Obr. 4: Migrace z Číny v jihovýchodní Asii

Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 97, obr. 7.2

Expanze obyvatel Číny a Japonska se v důsledku přijatých *legislativních bariér* (viz výše) orientovala především na země *jihovýchodní Asie*. Číňané zde navíc do určité míry využili *pozice prostředníka mezi místními obyvateli a evropskými koloniálními mocnostmi*. V letech 1840-1947 emigrovalo z Číny *asi jen 12 mil. osob*, především do Thajska (3,5 mil.), Malajsie (2,4 mil.), Indonésie (3 mil.), Singapuru (1 mil.) a Vietnamu (1,5 mil.).

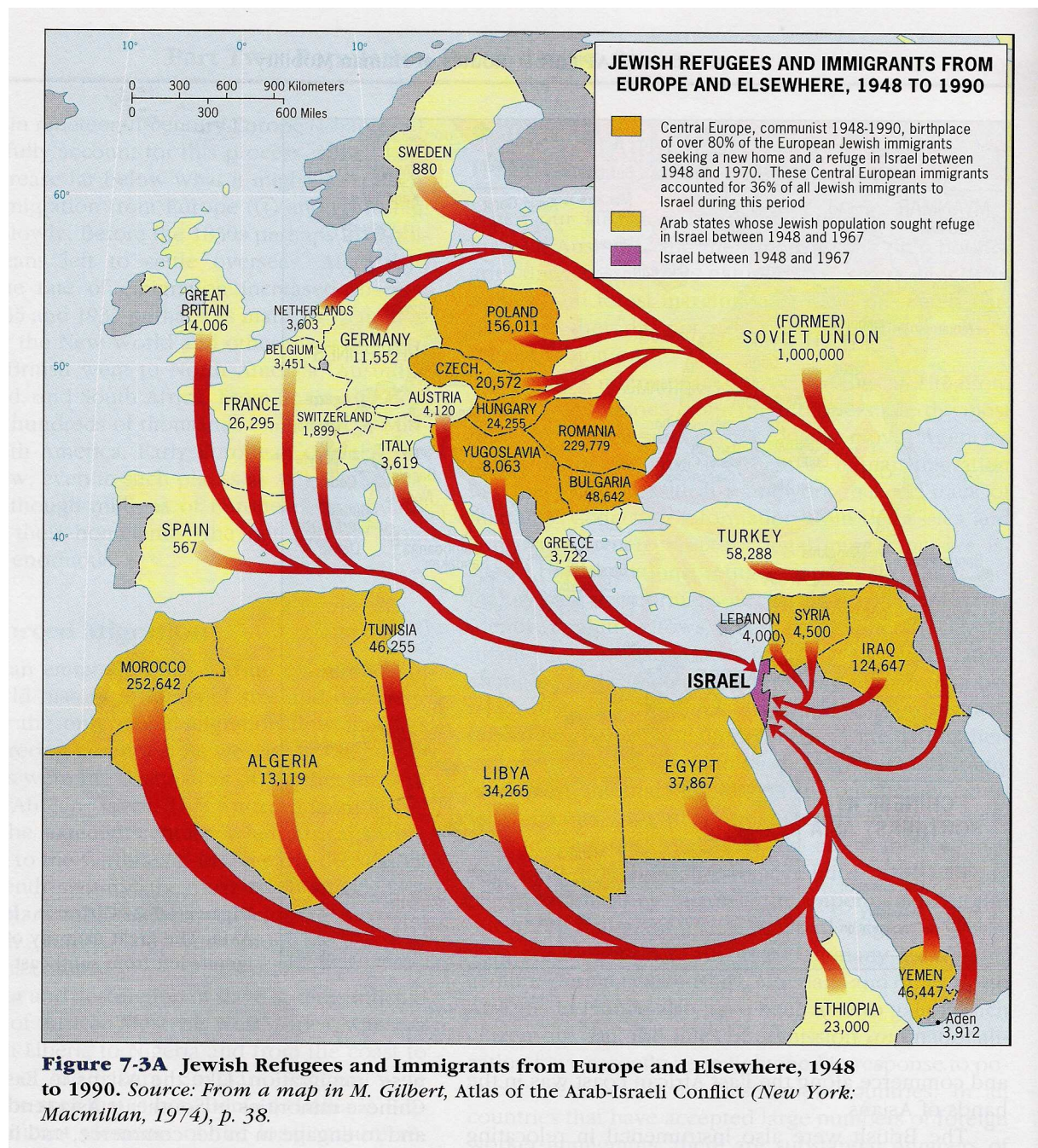
Čínské etnikum v těchto zemích bylo však *velmi dynamické*, podnikavé, do značné míry ovládlo tamní obchod, řemesla, průmyslové aktivity a finance. V průběhu 20. století některé země jihovýchodní Asie (podobně jako např. USA a Austrálie již dříve) zavedli *legislativní bariéry omezující čínskou imigraci*.

Přesto jsou dnes *podíly Číňanů na populacích některých států velmi významné*:

- Thajsko (14%),
- Malajsie (32%),

- Singapur (76%),
- Indonésie (pouze 3%, ta ale představují 6 mil. osob, takže patří k absolutně *největším čínským diasporám v regionu*).

Značného rozsahu dosáhla *migrace politického charakteru na Indickém poloostrově*. Mezi *Indií a Pákistánem* došlo po získání nezávislosti Pákistánu následkem politických a náboženských odlišností (Pákistán – islám × Indie – hinduismus) k *rozsáhlé výměně obyvatelstva* – roku 1951 bylo v Pákistánu registrováno 7,3 mil. imigrantů z Indie a podobný počet obyvatel se přestěhoval i opačným směrem z Pákistánu do Indie.

Figure 7-3A Jewish Refugees and Immigrants from Europe and Elsewhere, 1948 to 1990. Source: From a map in M. Gilbert, Atlas of the Arab-Israeli Conflict (New York: Macmillan, 1974), p. 38.

Obr. 5: Migrace Židů do Izraele

Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 98, obr. 7.3A

Poměrně významná je rovněž **migrace Židů do Izraele** - už v průběhu let 1919-48 se do Palestiny přistěhovalo asi 425 tis. Židů. Imigrace se podstatně zvýšila po vzniku samostatného židovského státu Izrael v roce 1947 (na základě rozhodnutí OSN), v letech 1948-66 představovala kolem 1,2 mil. obyvatel, kteří do Izraele přišli hlavně z Evropy, Ameriky a jižní Afriky. Imigrace pokračovala pomalu i nadále, poslední významná vlna židovské imigrace byla zaznamenána po roce 1989 z Ruska. Díky tomu se dnes počet obyvatel Izraele blíží 6 mil.

Se vznikem Izraele a s tím spojeným přílivem židovského obyvatelstva souvisí i nucený odchod Arabů (Palestinců) z tohoto území - rovněž šlo asi o 1,5 mil. obyvatel. Tyto změny dodnes představují významný **bezpečnostně-politický problém**, který dodnes nebyl dořešen (intifáda Al-Aksá).

Velké přesuny obyvatelstva nastaly v Evropě za 2. světové války a po jejím skončení. Pohyby obyvatelstva měly *různý charakter*, některé byly dobrovolné, jiné vynucené válečnými událostmi.

Po válce se většina pohybů realizovala na základě *poválečných mírových smluv*. Takový charakter měla např. **migrace německého a maďarského obyvatelstva ze států střední a východní Evropy** (včetně Československa), jejímž následkem byl *vnitrostátní pohyb obyvatelstva* s cílem osídlit opuštěné většinou pohraniční oblasti. Odhaduje se, že celkově se přesunulo *zhruba 30 mil. obyvatel*, z toho asi 15 mil. Němců, 6,5 mil. Poláků a 2,1 mil. Čechů a Slováků.

Diskuse kolem odsunu Němců stále *na střeoevropské politické scéně představují citlivý problém*.

Výrazně politický charakter měly některé **emigrace obyvatel bývalých socialistických zemí střední a východní Evropy**. Nejsilněji se projevil v čase *radikalizace politických poměrů*, zejména v obdobích *revolučních pokusů o změnu politických systémů*. Do tohoto typu migrace lze zařadit:

- přibližně 3 mil. obyvatel, kteří v letech 1950-61 emigrovali z NDR do SRN,
- v důsledku revolučních událostí v Maďarsku uteklo v letech 1956-57 asi 200 tis. obyvatel,
- obdobně také po okupaci Československa v letech 1968-69 emigrovalo asi 60 tis. obyvatel.
- silný emigrační proud politického charakteru směřoval v období 1988-89 z bývalé NDR téměř bez výjimky do SRN.

Lze konstatovat, že **v poválečné době emigrovalo z Evropy celkem asi 8 mil. obyvatel**, z toho nejvíce osob:

- do USA 1,8 mil.,
- do Kanady 1,1 mil.,
- do Austrálie 1 mil.,
- do Izraele 750 tis.,
- do Argentiny 750 tis.,
- do Brazílie 500 tis.,
- do Venezuely 500 tis.

Velkého rozsahu dosáhly **v Evropě také pracovní migrace**. Tyto migrace souvisí s *industrializací* a byly zaznamenány již *před první světovou válkou*. Jejich význam vzhledem k počtu zúčastněných migrantů a zasažených zemí významně vzrostl *po druhé světové válce* a projevil se nejenom v ekonomice, ale také v sociální a populační sféře. Do jisté míry lze

zvětšení těchto migrací dát do souvislosti s *postupující hospodářskou a politickou integrací Evropy* (EHS, ES, EU).

Počet zahraničních pracovníků (z němčiny termín *Gastarbeiter*) v západní Evropě vzrostl z 2 mil. na začátku 60. let až na 10-13 mil. v polovině 70. let. Státy zúčastněné na těchto migracích lze rozdělit na dvě skupiny:

- **cílové státy (příjemci)** = ekonomicky vyspělé státy západní a severní Evropy, v nichž se projevil nedostatek vlastních pracovních sil (Německo, Francie, Švýcarsko, Švédsko, Velká Británie, Belgie, Holandsko, Lucembursko, Rakousko, Dánsko):
  - absolutně nejvíce imigrantů bylo v Německu (přibližně 4 mil. osob na konci 70. let), ve Velké Británii a Francii,
  - podle relativního podílu na celkovém počtu ekonomicky aktivních obyvatel byly na prvním místě Švýcarsko a Lucembursko (kolem 1/3), dále potom SRN (cca 10%) a Francie;
- **zdrojové státy** = ekonomicky méně rozvinuté státy (či jejich části), např. Irsko, Itálie, Španělsko, Portugalsko, Řecko, bývalá Jugoslávie, Turecko, Maroko, Alžírsko a Tunisko.

V některých případech mezi zdrojovými a cílovými státy existovaly poměrně stabilní vztahy:

- pracovníci ze zemí *Maghribu* (komplikovaný vývoj politické situace v 90. letech v Alžírsku) a *Portugalska* směřovali především do Francie,
- *Turci, Jugoslávci a Řeci* v první řadě do Německa,
- cílem *Italů* byly Německo, Francie a Švýcarsko,
- *Španělé* se většinou orientovali na Francii a Německo,
- *Irové* se stěhovali do Velké Británie atd.

Uvedený model však neplatil zcela jednoznačně, **v každé cílové zemi se vytvářela pestrá struktura zahraniční pracovníků podle národnosti.**

Pracovní migraci často provázejí také některé další znaky (nemusí však vždy platit bezpodmínečně, či platí pouze v první fázi pobytu):

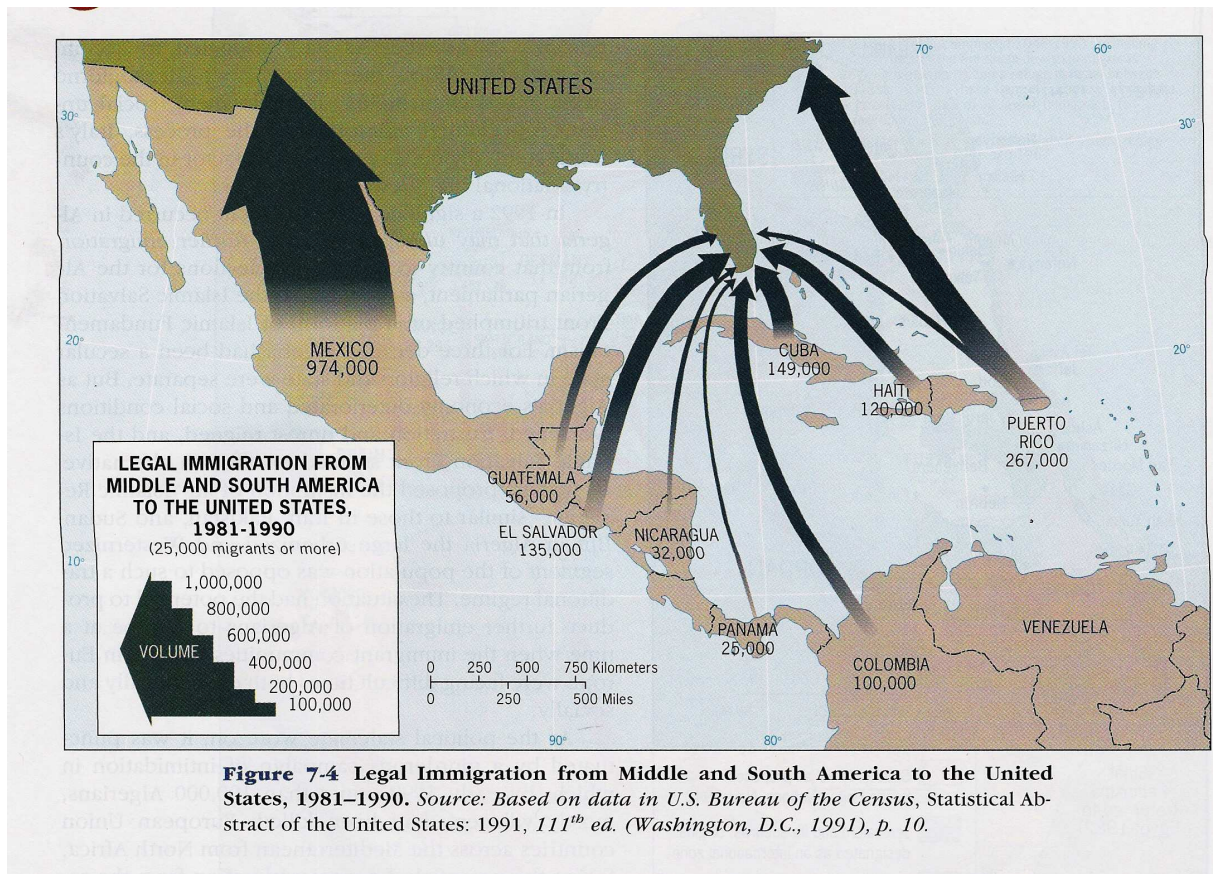
- pobyt migrantů v zahraničí se často uskutečňuje *individuálně, bez rodiny*,
- pobyt má výrazný *ekonomický charakter*,
- zpravidla jde o *časově omezený pobyt* (nebo je alespoň takto plánován),
- dříve byla většina takových pracovních pobytů vázána na *nekvalifikované nebo méně kvalifikované pracovní síly*, dnes se tato skutečnost mění – viz nové tendence migrací.

Migrace pracovního charakteru jsou známé i z dalších oblastí světa:

- v USA žije a pracuje velké množství zahraničních dělníků, především z *Mexika* (velký imigrační proud, ze značné části *nelegální*, ovlivňuje situace hlavně v jihozápadním pohraničí USA), ostrovů v Karibském moři (Portoriko) a dále z některých jihoamerických zemí (např. Kolumbie),
- mezi arabskými státy jsou takovými cílovými, bohatými státy především *Saúdská Arábie, Kuvajt, Spojené arabské emiráty a Omán*. Tamní zahraniční dělníci pochází většinou z Egypta, Jemenu, Jordánska, ale i z Pákistánu a Indie.
- v *Africe* migruje značný počet obyvatel z málo rozvinutých oblastí jižně od Sahary do *Jihoafričké republiky* (těžba nerostných surovin).

Specifické postavení v rámci imigrace do USA zaujímá Kuba. Již před nástupem Castrova režimu emigrovalo mnoho Kubánců do USA (pracovní migrace), *po nástupu komunismu migrační proud zesílil – mezníky:*

- 60. léta, tzv. „Cuban Airlift“ = vlna legální (ze strany USA) imigrace, většina kubánských imigrantů zůstávala v okolí Miami,
- rok 1980, tzv. „Mariel Boatlift“ = další organizovaný exodus, jen v roce 1980 emigrovalo z Kuby 100 tis. osob.

Obr. 6: Proudly legální migrace ze zemí střední a Jižní Ameriky do USA

Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 100, obr. 7.4

Do přehledu významných migrací je nutné zahrnout i několik **vnitrostátních migračních proudů**. Ty se od mezinárodní migrace odlišují tím, že ***stěhování se odehrává uvnitř jedné země, nedochází při něm k překročení státní hranice***. Také tyto pohyby však mohou indukovat významné změny v rozložení a struktuře populace.

Přehled nejvýznamnějších globálních vnitrostátních migrací:

▪ **Rusko**

V posledních desetiletích carské vlády byly *postupně osidlovány zemědělským obyvatelstvem rozsáhlé prostory Sibíře východně od Uralu* – obyvatelstvo zde hledalo *nové pozemky a příležitosti*. Proud zesílil zejména po roce 1892, kdy byla dokončena výstavba *Transsibiřské magistrály* do Vladivostoku, posílení migrace východním směrem přinesla také *první světová válka, revoluce a změny související s nástupem komunistického režimu*. Příliv obyvatel souvisel s *podporou rozvoje Sibíře* - otvírání nových ložisek přírodních zdrojů, industrializace, násilné přesídlování na východ (gulagy, ...).

Další zintenzivnění rozvoje východních oblastí SSSR bylo vyvoláno *německou invazí* za druhé světové války. Relativně rychlý růst východních regionů pokračoval *až do rozpadu SSSR*. K růstu podílu východu na celkové populaci SSSR přispěla také vyšší míra přirozeného přírůstku v muslimských středoasijských republikách.

Dlouhodobé rozvojové trendy byly po změně režimu v SSSR sice přerušeny, lze však konstatovat, že osídlení Sibíře stále nese rysy jedné z největších světových dlouhodobých vnitřních migrací.

▪ Čína

Po nástupu komunistického režimu začala v Číně probíhat **industrializace**, v jejímž rámci byla hlavní pozornost věnována **severovýchodu země (Mandžusko)**. Tento region totiž jednak disponoval **nerostným bohatstvím**, a jednak byl díky dřívější japonské dominanci vybaven **infrastrukturou**. V Mandžusku byly postaveny obrovské průmyslové komplexy a **obyvatelstvo bylo motivováno, aby se stěhovalo do těchto nově rozvíjených území**.

V současnosti Čína sleduje novou ekonomickou politiku a Severovýchod (Mandžusko) představuje problémové území, jeho nevykonné státní podniky zdaleka nevyužívají možné kapacity. V souvislosti s ekonomickými změnami je preferováno východní a jižní pacifické pobřeží, v důsledku čehož se velká množství pracovních sil přesouvají právě do těchto částí země – např. po ohlášení nové rozvojové zóny v Šanghaji (Pudong District), „vtrhlo“ do města téměř 3 mil. uchazečů o práci.

Populační velikost Číny vede v důsledku změny ekonomické orientace země k obrovským migračním přesunům.

▪ USA

Obyvatelstvo USA lze označit za **nejmobilnější populaci světa**. Populační mapa USA byla v historii změněna dvěma velkými **vnitrostátními migračními pohyby**:

- přesunem obyvatelstva jako celku **směrem k západu**,
- přesunem **černošského obyvatelstva z venkovského Jihu na urbanizovaný Sever**.

V USA lze sice stále za dominantní migrační směr považovat západ – vypovídá o tom zejména posun populačního středu, od roku 1960 se k západnímu směru přidružil i menší posun jižním směrem (viz obr. 7.5 na s. 101, Human geography - Culture, Society, and Space).

Historická migrace černošského obyvatelstva z Jihu na Sever se začala významněji rozvíjet až po utlumení imigrace z Evropy za první světové války. Na Severovýchodě a Středozápadě USA pokračoval rozvoj průmyslu, což si žádalo příliv nových pracovních sil. Proud pokračoval, periodicky:

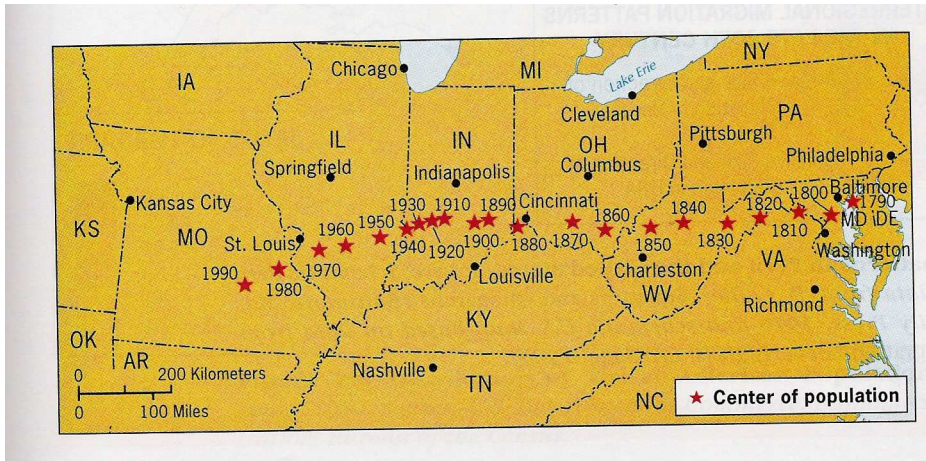
- *zesiloval*, např. ve 20. letech v souvislosti se zpřísněním imigračních opatření,
- *oslaboval*, např. ve 30. letech v důsledku krize.

Důsledkem tohoto pohybu byla **významná změna v rozložení černošské populace v USA**, v podstatě lze říci, že **černošská populace USA se urbanizovala mnohem rychleji než populace bělošská**.

V průběhu 70. let se dlouhodobý model migrace Afroameričanů z Jihu do severo- a západoamerických měst překvapivým způsobem změnil – **migrační proud se zcela obrátil** (více Afroameričanů se vracelo zpět na Jih než se jich z Jihu vystěhovalo). *Příčiny:*

- pozitivní změny v dodržování *lidských práv* na Jihu,
- *rozčarování* ze životních podmínek na urbanizovaném Severu a Západě,
- *zlepšení ekonomické situace* v rostoucích se městech na Jihu.

Obr. 7: Pohyb populačního středu USA

Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 101, obr. 7.5

PROBLÉM AZYLANTŮ A UPRCHLÍKŮ

Nucené migrace obvykle způsobují **společenské krize** - lidé vyhnání ze svých domovů jsou vyčerpáni útrapami cesty, trpí hladem a jsou atakováni různými chorobami. V posledních letech je možné sledovat **narůstající sérii takových krizí**:

- v roce 1970 bylo na světě registrováno cca 2,9 mil. uprchlíků,
- v roce 1980 to bylo již 8 mil. uprchlíků,
- v roce 1997 již bylo podle Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) do kategorie „uprchlík“ zařazeno 22 mil. osob a kromě toho bylo evidováno dalších 25 mil. osob, které byly donuceny opustit své domovy.

Stanovení počtu uprchlíků je obtížné – důvody:

- **definice pojmu** - podle OSN je uprchlík osoba, která má odůvodněnou obavu z pronásledování z důvodů rasy, náboženství, národnosti, členství v určité sociální skupině nebo politického názoru. Definice je poměrně vágní, pojem „odůvodněný“ lze různě interpretovat;
- uprchlíci často **utíkají do odlehlých území**, kde je obtížné jim nejenom pomoci, ale i spočítat;
- vlády mají tendenci s počty uprchlíků **manipulovat** tak, aby lépe dosáhly svých politických cílů;
- **největší problém** však představují **vnitrostátní uprchlíci**, tedy lidé, kteří jsou sice vyhnáni, ale uvnitř své vlastní země, **nepřekročí mezinárodní hranici**. Přitom jejich počty rostou mnohem rychleji než počty mezinárodních uprchlíků.

Jak již bylo částečně naznačeno **rozlišují se**:

- **mezinárodní uprchlíci** = lidé, kteří v rámci svého pohybu **překročí jednu nebo více mezinárodních hranic** a usídlí se v jiné zemi, než mají trvalý pobyt

- **vnitrostátní uprchlíci** = lidé, kteří *opustili svůj domov, ale nikoliv svou zemi*. Úsilí o repatriaci (návrat do původního bydliště) bývá úspěšnější u této kategorie uprchlíků.

Protože statut uprchlíka má své *zákonné důsledky* (právo na asistenci, udělení azylu apod.), musí UNHCR a další agentury často rozhodovat o tom, **kdo je uprchlík a kdo je „pouze“ dobrovolný emigrant** (i když chudý a zoufalý). K zařazení mezi uprchlíky jsou proto vymezena *následující pomocná kritéria*:

- většina uprchlíků se pohybuje *bez majetku*;
- většina uprchlíků učiní svůj první „krok“ *pěšky, na kole, vozem nebo na otevřené lodi* – jinými slovy: technologický faktor, který usnadňuje moderní dobrovolné migrace se v této oblasti neprojevuje, protože většina uprchlíků je obvykle vyhnána *náhle* – podle zkušeností z Afriky (Rwanda aj.) lze říci, že až miliony lidí se dají do pohybu během několika dnů či týdnů;
- uprchlíci často cestují *bez oficiálních dokumentů*.

Vzhledem k tomu, že uprchlické proudy vznikají velmi rychle, náhle, je těžké předpokládat, **kde a kdy vypukne další krize** (např. ve studii Červeného kříže je vytipováno téměř 2000 míst v Africe, kde může být v budoucnu prostřednictvím válečného konfliktu nebo přírodní katastrofy vyvolán pohyb uprchlíků). Proto lze konstatovat, že *příprava na případný exodus je obtížná (je-li vůbec možná)*.

Regiony světa, v nichž se významně projevuje uprchlický problém

Ač se *situace vyvíjí velmi rychle*:

- někteří uprchlíci se vrací domů díky zlepšení podmínek,
  - jinde naopak nové uprchlické proudy vznikají,
- je možné vytipovat **regiony, kde se uprchlický problém vyznačuje jistou kontinuitou, setrvačností**. Jde o následující území:

▪ **Subsaharská Afrika**

Rychlý růst zdejší populace je problémem uprchlíků vážně ovlivněn – přitom nejde jen o 8 mil. oficiálně registrovaných mezinárodních uprchlíků, ale hlavně o mnohem větší počty vnitrostátních uprchlíků. Jen *v průběhu 90. let zde „vzplály“ největší světové krize*:

- pád režimu v *Somálsku* (sucho, hlad),
- občanská válka v *Libérii, Sierra Leone* a v *Guinei*,
- pokračující více než 30 let trvající konflikt v *Súdánu* mezi muslimskou většinou a animistickými obyvateli v jižní části země s ložisky ropy,
- občanská válka ve *Rwandě* a v okolních zemích (opakující se konflikty mezi Hutui × Tutsii),
- revoluce a pokračující genocida v *Demokratické republice Kongo (Zair)*.

Příčiny uvedených krizí jsou v podstatě stejné a *typické pro Afriku*:

- nedemokratické, slabé a zkorumpované vlády,
- rivalita mezi *etnickými skupinami*,
- *nadbytek zbraní* v regionu (často důsledek Studené války),
- nedostatek *národní soudržnosti*.

Protože tyto příčiny stále nejsou odstraněny, je bohužel pravděpodobné, že **podobnými konflikty bude Subsaharská Afrika stíhána i nadále**.

▪ **Jihozápadní Asie a severní Afrika**

Také tento region patří k *hlavním světovým koncentracím osob se statutem uprchlíka* a také zde je bohužel pravděpodobné *generování dalších uprchlických proudů*.

Nejvýznamnější problémy:

- *kurdský problém*: etnikum bez vlastního státu žijící na severu Iráku a jihovýchodě Turecka, významně postiženo za Husajnovy vlády v Iráku,
- od doby vzniku Izraele roku 1947 stále živý a nevyřešený problém *Palestinců* a Palestiny,
- *Afghánistán*: okupace ze strany SSSR, následně nástup Talibanu, vlny uprchlíků do okolních zemí (Írán, Pákistán).

▪ **Jižní Asie**

Počet uprchlíků v této oblasti (v Pákistánu) je do značné míry ovlivňován *situací v Afghánistánu*. Ohniskem problémů je také *občanská válka na Srí Lance*. Konflikt je způsoben požadavky Tamilů na vznik státu nezávislého na sinhálské většině.

▪ **Evropa**

Největší krize *od konce druhé světové války* v Evropě byla vyvolána *válkou v bývalé Jugoslávii* – v roce 1995 referoval UNHCR o celkovém počtu více než 6 mil. uprchlíků (někteří autoři toto číslo považují za příliš vysoké v důsledku uplatnění „měkčích“ kritérií pro zařazení do statutu uprchlíka aplikovaných v Evropě).

▪ **Jihovýchodní Asie**

Jihovýchodní Asie byla v druhé polovině 70. let 20. století dějištěm jedné z *nejzoufalejších uprchlických krizí 20. století* – proud tzv. „*boat people*“ – tragédie lidí, kteří opustili komunistický režim v poválečném *Vietnamu* po pádu Saigonu poté, co se USA stáhly z bojů a severní komunistický Vietnam napadl v roce 1975 jižní. Tito lidé na chatrných lodičkách riskovali životy na otevřeném oceánu. *Celkový počet osob, jež opustily Vietnam se odhaduje na zhruba 750 tis., mezi nimi značný podíl dětí, z nich však cca 40-70% zemřelo!!!*

Tragédie se na počátku 90. let odehrála také v *Kambodži*, kde se v důsledku nástupu režimu Rudých Khmerů (Pol Pot) odehrála jedna z nejnásilnějších epizod regionální historie, v jejímž důsledku velký uprchlický proud opustil zemi.

Největší počet uprchlíků je v současnosti v jihovýchodní Asii hlášen z *Myanmaru (Barmy)*, v naprosté většině jde o vnitrostátní uprchlíky, oběti generálského režimu, jež si podrobují etnické minority.

Také v *dalších částech světa* se lze setkat s problematickými územími, jen namátkou lze zmínit např. *Kypr, západní část Nové Guineje* (pod dominancí Malajsie), *Čečensko, Náhorní Karabach a řadu dalších*.

Použitá literatura:

- de Blij, H. J., Murphy, A. B. 1999. Human geography: culture, society, and space. John Wiley & Sons, Inc.
- McBride, P. J. 1996. Human Geography. Systems, Patterns and Change. Thomas Nelson and Sons Ltd.
- Mládek, J. 1992. Základy geografie obyvatelstva. SPN Bratislava.
- Roubíček, V. 1997. Úvod do demografie. CODEX Bohemia, Praha.